

Pamćenje i bilježenje - autobiografski narativni diskurs Andrije Torkvata Brlića

---

Banov, Estela

Source / Izvornik: **Tabula : časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2018, 269 - 284**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.32728/tab.15.2018.16>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:349523>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Estela Banov

Pamćenje i bilježenje – autobiografski narativni diskurs Andrije Torkvata Brlića

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK <003.074:025.171>:821.163.42-92Brlić, A.T.

U radu se analiziraju dnevnici i drugi autobiografski tekstovi hrvatskog publicista, diplomata i političkog aktivista Andrije Torkvata Brlića (1826. – 1868.). Njegova se sjećanja i očuvane dnevničke bilješke kontekstualno smještaju na hrvatskoj, slavenskoj i europskoj povijesnoj i kulturnoj pozadini, te se promatra njihova recepcija u povijesti književnosti i historiografiji nakon autorove smrti. U svojim je dnevnicima Brlić izdvajao samo ključna zbivanja, a zapise je ponekad oblikovao u kraticama kako bi mu poslužili kao podsjetnik za oblikovanje cjelovitog većeg memoarskog teksta. Za razliku od ovih rukopisnih bilješki, njegova su autobiografska i putopisna svjedočanstva objavljena u periodičkim publikacijama, ponekad i pod pseudonimom Kazimir B., obilježena kompleksnijom sintaktičkom strukturom i izrazitijom retoričnošću. Brlićeva proza nije samo izraz osobnog identiteta, već i niza povijesno relevantnih kolektivnih identiteta. Komparacijom privatno obilježenog dnevničkog diskursa i javno usmjerene novinske prakse prati se stvaranje i preoblikovanje ovih identitetskih paradigmi.

Ključne riječi: Andria Torkvat Brlić, autobiografski diskurs, dnevnik, identitet, pamćenje.

1. Andrija Torkvat Brlić i njegovo djelovanje

Ličnost Andrije Torkvata Brlića (1826. – 1868.) nameće se kao neobična pojava zanimljiva za bolje razumijevanje niza događaja i procesa relevantnih za hrvatsku povijest i kulturu u slavističkom i europskom kontekstu na početku razdoblja novije povijesti hrvatske književnosti. Tijekom života obišao je niz europskih zemalja: studirao je u Beču teologiju i pravo, boravio na sveslavenskom kongresu u Pragu u lipnju 1848. godine, kao izaslanik bana Jelačića prvi je puta putovao Europom i u Parizu proveo nekoliko mjeseci početkom 1849. godine, a

godinu dana kasnije, uz potporu Josipa Jurja Strossmayera, ponovno je putovao Njemačkom, Belgijom, Francuskom i Velikom Britanijom da bi bolje upoznao gospodarske prilike u tim zemljama te o njima izvjestio u domovini. Taj je Ilirac i sin ilirskog književnika i pisca gramatike Ignjata Alojzija Brlića (1795. – 1855.), bio i publicist i autor niza kraćih tekstova objavljenih u časopisima i novinama koje su u Hrvatskoj izlazile četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća, a može ga se smatrati i prvim hrvatskim novinskim dopisnikom iz inozemstva. U predgovoru 16. knjige *Građe za povijest književnosti Hrvatske* u kojoj su objavljeni dokumenti i spisi povezani s revolucijom 1848. godine, njezin urednik Antun Barac konstatira da je Brlić bio „kroz nekoliko godina jedan od najistaknutijih ljudi u Hrvatskoj“ (Barac 1948: 7).

U obiteljskoj je arhivi u Slavonskom Brodu nakon njegove smrti ostalo mnogo relevantne rukopisne arhivske građe među kojom se, osim korespondencije s nizom znamenitih ličnosti iz javnoga života, izdvajaju i prijepisi dnevničkih zapisa nastalih u vremenu između 1844. i 1857. godine. Brlić je od svoje 18. do 31. godine gotovo svakodnevno u svojim zapisima opisivao razgovore s osobama koje je susretao. U njegovoj se očuvanoj korespondenciji i dnevničkim bilješkama mogu naći svjedočanstva o dodirima s brojnim diplomatima i kulturnim djelatnicima čija su imena ušla u hrvatsku, slavensku, europsku i svjetsku povijest. Iako je Brlić dugi niz godina vodio svoj privatni dnevnik, veći je njegov dio ostao u rukopisu. Među njegovim suvremenicima već je Josip Juraj Strossmayer ukazao na kulturni i povijesnu vrijednost očuvane ostavštine.

Supruga njegova sina Vatroslava, Ivana Brlić–Mažuranić, boraveći u brodskoj kući Brlićevih, višekratno se bavila i očuvanom arhivskom građom. Nakon sređivanja obiteljskog arhiva, ona je 1934. i 1935. godine počela javnosti prezentirati rukopisnu građu iz Andrijine ostavštine, no znatan je njezin dio i do danas ostao neobjavljen. Tada su objavljeni samo dnevnički zapisi iz razdoblja kada je Brlić u dva navrata, 1848. i 1849. godine putovao Europom. Te su dnevničke bilješke nastale tijekom burnih vremena kada su europski prostori bili zahvaćeni revolucionarnim zbivanjima.

Andrija Torkvat Brlić promišljao je ideju slavenskog identiteta i u svojim javnim tekstovima – pišući novinske članke i vijesti za glasila koji su izlazili u Zagrebu i Parizu, ali je u svom privatnom dnevniku o susretima s javnim ličnostima pisao otvorenije. Djelujući sredinom 19. stoljeća, bio je svjestan važnosti pisane riječi, novinstva i drugih periodičkih publikacija te je svoja ekonomska, kulturna i politička promišljanja oblikovao i nastojao objavljivati kad

je to mogao. U vrijeme kada su se slavenski narodi, osobito oni koji su u to vrijeme živjeli u sklopu Habsburške Monarhije, pokušavali povezati i zajednički organizirati, o čemu najintenzivnije svjedoči sveslavenski kongres održan u Pragu u lipnju 1848., kroatizam, ilirizam, austroslavizam i slavizam u Brlićevim se objavljenim i neobjavljenim tekstovima prepleću te svjedoče o oblikovanju složenih kolektivnih identiteta u kontekstu promjenljivih odnosima moći i kulturnih politika.

2. Interpretacija povijesne zbilje u Brlićevim dnevničkim bilješkama

Zbog velikoga broja podataka o povijesnim ličnostima i događajima relevantnim za razdoblje u kojem je nastajao, Brlićevim su se osobnim dnevnikom historiografi i književni povjesničari često koristili kao povijesnim izvorom. Prema općoj ocjeni većine historičara koji su analizirali dnevnik njegovo je čitanje otežano zbog načina na koji je zapisivač vodio bilješke (Artuković 2012: 65). Brlić je, pišući svoje gotovo svakodnevne dnevničke bilješke, navodio ponajviše imena osoba s kojima je kontaktirao, a događaje i razgovore opisivao je veoma kratko i bez dodatnih detalja. Sam autor zacijelo nije razmišljao o integralnom objavljivanju tih bilježaka, nego ih je zapisivao kao osoban podsjetnik na one situacije i trenutke koji su mu izgledali najvažniji. Možda je i to što je iz pamćenja izdvajao situacije koje su njegovu životu pridavale biljeg izuzetnog i važnog pridonijelo izgradnji slike o piscu kao avanturistu i izuzetno dinamičnoj i aktivnoj osobi. Zahvaljujući Brlićevoj pedantnosti u navođenju imena osoba s kojima je bio u kontaktu, njegove su dnevničke zabilješke poslužile za oblikovanje povijesnih radova o nekoliko tematskih blokova relevantnih za zbivanja sredinom 19. stoljeća.

Povjesničar Milan Prelog (1879. – 1931.), pišući svoju studiju pod naslovom *Slavenska renesansa*, objavljenu 1924. godine, iscrpno se koristio njegovim dnevničkim bilješkama o slavenskim kulturnim, znanstvenim i političkim kontaktima sredinom 19. stoljeća. Kako su zbivanja na prvom sveslavenskom kongresu održanom u lipnju 1848. godine u Pragu bila u središtu Prelogova znanstvenog interesa, najsustavnije je pregledao dnevničke bilješke iz toga razdoblja te izvijestio kako je Brlić bio aktivan sudionik kongresa, a sudionici su ga izabrali i za tajnika i pomoćnoga bilježnika južnoslavenske sekcije (Prelog 2007 [1924]: 420). Kontakti s vodećim slavistima koji su prisustvovali kongresu (Šafarik, Palacki, Štur i brojni drugi) bili su važan dio Brlićeva uključivanja u europske revolucionarna zbivanja onoga vremena. Prelog je na temelju njegovih

dnevničkih bilježaka utvrdio da je tijekom kongresa često razgovarao s Bakunjinom i Libelptom (Prelog 2007 [1924]: 453). Nekoliko mjeseci poslije, dok je boravio u Parizu, neka od poznanstava sklopljenih tijekom kongresa pomogla su mu da se poveže s najutjecajnijim političkim predstavnicima poljske emigracije i francuskoga društva.

2.1. Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi

Ivana Brlić–Mažuranić, supruga Andrijina sina Vatroslava Brlića, dulje se je vrijeme bavila istraživanjem rukopisne ostavštine svoga svekra. Potaknuta sviješću o znanstvenoj povijesnoj važnosti podataka navedenih u dnevniku i očuvanim pismima, ona je odlučila pripremiti dio obiteljske rukopisne ostavštine za tisak. U svom je komentaru navela i kako se Milan Prelog u *Slavenskoj renesansi* iscrpno služio podacima iz dnevnika (Brlić–Mažuranić 1934: 17). Želeći građu za povijest sredine 19. stoljeća opremiti komentarima koji bi kontekstualno smjestili život i djelo Andrije Torkvata Brlića, najprije je odlučila prirediti za tisak njegovu korespondenciju s eminentnim suvremenicima, a tek onda javnosti prezentirati i potpunije podatke o obitelji Brlić i Andrijinu životu i radu.

U razdoblju između 1934. i 1939. u četiri sveska pod zajedničkim naslovom *Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi*, osim ulomaka dnevnika Andrije Torkvata Brlića iz razdoblja od 17. rujna 1848. do 5. svibnja 1849. objavljena je i uvodna rasprava iz pera priređivačice te, na godišnjicu Ivanine smrti 21. rujna 1939. i studija Rudolfa Maixnera (1901. – 1972.) pod naslovom *Andrija Torkvat Brlić – emisar bana Jelačića u Francuskoj*. Na priređivanju te posljednje knjige radila su djeca Ivane Brlić–Mažuranić: studiju je s francuskog prevela kći Zora Miličić–Brlić, a sin Ivan Brlić napisao je predgovor posljednjoj knjizi iz toga ciklusa. Tu je iznio i podatke o povijesti početka objavljivanja arhivske građe. Ivana Brlić–Mažuranić prvi je puta počela istraživati obiteljsku arhivsku građu 1914. godine na početku Prvog svjetskog rata (Brlić 1939: 6). Istraživanje arhivske građe dovelo je do pronalaska dnevnika i privatne prepiske Andrije Torkvata Brlića sa znamenitim suvremenicima (Strossmayer, Gozza-Gučetić, Terlecki, Matija Mesić, Andrijin otac Ignjat Alojzije Brlić) koju je željela objaviti te je kao popratnu studiju napisala raspravu *Uvod zbirci starih pisama od god. 1848. – 1852*. Rasprava je najprije tiskana u podlistku lista *Obzor* čiji je urednik tada bio Maixner (Brlić 1939: 5).

Potaknut tim dokumentima Rudolf Maixner nastavio je u Parizu istraživati podatke o piscu pisama i dnevnika te je pokušao rekonstruirati povijesni kontekst u kojem je Andrija Torkvat Brlić djelovao. Njegova je studija, pored analize arhivske građe tiskane u ranijim svescima zbirke, obuhvatila i niz povijesnih i književnopovijesnih podataka do kojih je autor došao tijekom terenskog

istraživanja te je po prvi puta skrenula pozornost javnosti na važnost Brlićeve publicističke djelatnosti. Tako je uspostavljena veza između privatnih dnevničkih bilješki i epistolarne produkcije s jedne i javno objavljenih tekstova u francuskim glasilima i hrvatskim novinama s druge strane. Sam je Brlić donekle prikrivao poveznicu potpisujući svoje novinske i publicističke radove najčešće pseudonimom Kazimir B. kako zbog svojih radikalnih stavova ne bi izravno bio izložen napadima vladajućih austrijskih krugova. Maixner je svoj rad, izvorno pisan na francuskom jeziku za *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, temeljio na dokumentima o zbivanjima u relativno kratkom razdoblju Brlićeva života, a taj je odabir težio prikazati Andriju Torkvata Brlića u trenutku kada se našao u žarištu europskih revolucionarnih zbivanja i ideja 1848. godine. Na temelju dnevničkih bilješki i povijesnog istraživanja pisac zaključuje: „U ličnosti A. T. Brlića i njegovim posredovanjem hrvatska se revolucija spaja s velikim europskim tokom, kome je Pariz ponajprije bio izvorom, da kasnije ostane i središtem službene francuske diplomacije i diplomacije poljskih emigranata, koja bijaše odavna napustila tajanstvene buntovničke metode, da bi se javno afirmirala okupivši se oko starog kneza Adama Czartoryskog, kao svog poluslužbenog diplomatskog središta.“ (Maixner 1939: 8)

Takvo odabrano područje Maixnerova istraživanja stavilo je u prvi plan Brlićeve kontakte s francuskom diplomacijom i diplomacijom poljskih emigranata u Parizu.

Daljnji korak u objavljivanju rukopisne ostavštine povezan je s obilježavanjem stogodišnjice revolucionarnih zbivanja u kojima je A. T. Brlić sudjelovao i objavljivanjem 16. knjige *Građe za povijest književnosti hrvatske* koju je uredio akademik Antun Barac. U tom je svesku objavljena prepiska koju je još desetak godina ranije priredila Ivana Brlić–Mažuranić, pisma koja je Gučetić uputio Andriji Torkvatu i tekstovi rasprava *Kratka uspomena godine 1848. i 1849. te Nijemština i Slavjanstvo*. Kako je cjelokupno izdanje tih dviju brošura zaplijenila policija, brošure do tada nisu bile poznate književnim historičarima te su se zapravo do tada mogu tretirati kao rukopisna građa. Priređivač ističe: „Svi ovi spisi objavljuju se kao dokumenat o tome, što su neki od poznatijih hrvatskih književnika i javnih radnika mislili u revolucionarnom vrienju g. 1848. i par godina iza toga.“ (Barac 1948: 10)

3. Andrija Torkvat Brlić kao dopisnik hrvatskih i francuskih listova

U svojoj studiji o Brlićevu boravku u Parizu, Rudolf Maixner usredotočio se je na njegove kontakte s kulturnim elitama koje je susretao. Tako je, oslanjajući se na indeks imena koji je Ivana Brlić–Mažuranić izradila za objavljene dnevničke bilješke, izdvojio nekoliko skupina koje su imale poseban utjecaj na oblikovanje predodžaba o identitetu zajednica u vremenu idejnih previranja diljem europskoga kontinenta. Središta tih skupina čine:

1. veze s poljskim žarištem, odnosno Hotel Lambert i knez Adam Czartorisky
2. kontakti s francuskom političkom sredinom i diplomacijom
3. dodiri s francuskim novinama i njihovim urednicima i izdavačima
4. veze s katoličkim svećeničkim krugovima
5. dopisi koje je pisao hrvatskim novinama u vrijeme boravka u Parizu (Maixner 1939: 14-15).

Tako bi se oblikovana Brlićeva djelatnost mogla grupirati u dvije velike, iako međusobno usko povezane, skupine aktivnosti: diplomatsku i publicističku.

Kontakti s urednicima i izdavačima francuskih glasila djelovali su i na Brlićevo oblikovanje u novinskoga dopisnika za hrvatske i francuske listove. Časopisi, novine i druga glasila u to su vrijeme imala važnu ulogu u okupljanju i obavještavanju istomišljenika o novostima u javnome životu. Tridesete i četrdesete godine 19. stoljeća vrijeme su kada se hrvatsko novinstvo i druge periodičke publikacije tek počinju razvijati, a u desetljeću koje je uslijedilo daljnji je razvoj novinstva usporen zbog smanjenja političkih sloboda nakon sloma revolucionarnih zbivanja na prostoru Habsburške Monarhije. Brlićeva veza s domovinom tijekom boravka u Parizu bili su, pored izravnih pisama upućenih istaknutim pojedincima, i članci koje je pisao za *Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske* koje je uređivao Bogoslav Šulek. Vlasta Švooger u svojoj je monografiji o Andriji Torkvatu Brliću detaljno opisala sadržaj napisa te objavila najvažnija (Švooger 2012).

Tijekom boravka u Parizu Brlić je upoznao Armanda Bertin de Vauxa, glavnog urednika *Journal des Débats*, a to mu je poznanstvo omogućilo da u tom listu prikaže hrvatsku perspektivu zbivanja u Habsburškoj Monarhiji. U tom je glasilu 29. siječnja 1949. godine Brlić objavio tekst o banu Jelačiću i prilikama u Hrvatskoj. Zahvaljujući dodirima s poljskom emigracijom, stupio je u kontakt i s Franko-Poljakom Charlesom Edmondom (Edmund Chojecki) koji je bio urednik

liberalnog lista *La Tribune des Peuples*. Izlaženje lista potaknuo je Adam Mickiewicz. Dnevnik izlazi od 15. ožujka do 10. studenog 1849., a Brlić u svom dnevniku opisuje sastanak utemeljitelja lista održan uvečer 23. veljače kod Chojeckog i navodi: „S Mickiewiczem lijepo o Banu, nemogućnosti prvljeg pomirenja s Magjarima.“ (Brlić 1935b: 44). U tom je glasilu u broju od 17. ožujka 1949. godine Brlić objavio tekst pod naslovom *Težnje Južnih Slavena* (Maixner 1939: 26-28). U tekstu, između ostalog, navodi: „Cilj što su si ga danas postavili Slaveni, u prvom je redu tijesna federacija sviju Slavena medju sobom, a zatim liberalni savez sa svim onim raznorodnim narodima, koji ih okružuju ili medju njima žive.“ (Brlić, prema: Maixner 1939: 27)

Zahvaljujući preporuci Chojeckog, Andrija Brlić bio je 10. ožujka primljen kod predsjednika republike Louisa Napoléona Bonapartea čije ime u dnevniku piše glagoljskim slovima. Službeno se predstavio kao „Membre de l'assemblée Slave à Prague et officier volontaire, attaché au quartier général du Ban de la Croatie, Slavonie et Dalmatie.“ (Brlić 1935b: 58). Tom prilikom najprije navodi svoje članstvo na slavenskom kongresu u Pragu, a tek onda da je izaslanik bana Jelačića. Tijekom toga boravka Brlića su primili i francuski ministar vanjskih poslova i drugi eminentni političari.

O Brlićevim kontaktima s Hotelom Lambert, odnosno s poljskom emigracijom koju je u Parizu predvodio knez Czartoryski, detaljnije je pisao Piotr Źurek (Źurek 2008 i 2012).

3.1. Putopisi romantizma i predodžbe o pojedinim dijelovima Europe

Iz analiza Brlićeva djelovanja tijekom boravka u Parizu više je autora zaključilo kako je on tijekom tog razdoblja svog života vrlo intenzivno kontaktirao s poljskom emigracijom i slavističkim krugovima okupljenim oko Cypriena Roberta, Mickiewiczeva nasljednika na slavističkoj katedri *Collège de France* u vremenu od 1845. do 1857. On je hrvatskim kulturnim krugovima bio dobro poznat još iz vremena kada je putovao slavenskim zemljama i o tome napisao opsežno djelo *Slaveni u Turskoj* objavljeno najprije u nastavcima u *Revue des Deux Mondes*, a 1844. i kao samostalno izdanje. Robert je na povratku s puta po slavenskim zemljama u Osmanskom Carstvu boravio u jesen 1843. i u Zagrebu te se susreo s nekim kulturnim djelatnicima, a Vraz je u *Kolu* izvijestio o izlaženju njegovih putopisnih bilježaka. U Brlićevu se dnevniku često spominju kontakti s tim slavistom i Slavenskim društvom (*Société Slave*) u Parizu čiji je Robert bio tajnik. Robert je izdavao list *La Pologne* koji je Brlić popularizirao u Hrvatskoj.

Naziv lista svjedoči o utjecaju poljske emigracije u slavističkim krugovima u Parizu.

Tijekom boravka u Parizu, zahvaljujući intenzivnim kontaktima s Cyprienom Robertom, Brlić se zainteresirao i za sudbinu slavenskih naroda koji su u to vrijeme još živjeli pod Turskom vlašću. Putopisne bilješke po istočnim prostorima bile su zanimljiva literarno-dokumentarna vrsta za književnike romantizma pa su brojni putopisci svjedočili o kulturnim specifičnostima toga dijela Europe. Njihovi egzotikom obojeni tekstovi bili su popularni u pariškim intelektualnim krugovima. Nove su spoznaje poticale kod Brlića želju da i ti slavenski narodi postanu slobodni, o čemu je on i pisao grofu Lukši Gučetiću, savjetniku austrijskog poslanstva u Drezdenu, no nije ga uspio uvjeriti u mogućnost njihova ostvarivanja.

Budući da je uskoro nakon povratka s drugoga putovanja Europom Brlić postao Matičinim tajnikom, posvetio se uređivanju *Kola* te je mogao s čitateljima ove književno-znanstvene publikacije podijeliti svoje književne i estetske poglede. Brlić donosi u osmom svesku *Kola* ulomak iz Lamartineova putopisa pod naslovom *Lamartine-ov put kroz Bugarsku i Srbiju* (iz djela „Put u Iztok“) te ističe mjesto toga književnika u francuskoj povijesti i književnosti. Odabir toga teksta izraz je Brlićeve želje da domaću publiku upozna s njegovim putopisnim iskustvom u južnoslavenskim zemljama. (*Kolo* 1851: 101–107)

4. Privatno i javno – dvije perspektive pogleda na zbivanja

Većina se objavljenih tekstova Andrije Torkvata Brlića bavi javnim problemima. Kada izvještava u pariškim ili hrvatskim glasilima u vrijeme svog boravka izvan domovine, on se uglavnom bavi političkim i gospodarskim problemima i svojim pisanim tekstovima nastoji pridonijeti boljitku vlastita naroda. S druge strane, dnevničke su bilješke oblikovane na intimniji način. Kao poslanik, jedan od prvih hrvatskih diplomatskih izaslanika u novijoj povijesti, Andrija Torkvat Brlić u svojim je osobnim zapisima izložio svjedočanstvo o kontaktima sa znamenitim javnim ličnostima slavenske i europske političke i kulturne scene, te je pišući o događajima u kojima je sudjelovao, iskazao i neprestano prisutnu svijest o svojoj posredničkoj ulozi u zbivanjima. Revolucionarna su zbivanja širom Europe ostavila snažan dojam na dvadesetdvogodišnjeg Brlića. Kao sudionik sveslavenskoga kongresa u lipnju te godine imao je priliku stupiti u kontakt s nizom slavenski angažiranih intelektualaca. Iako su u dnevničku opisani susreti s javnim ličnostima iz

političkog i kulturnog života, bilješke zahvaćaju i privatnu dimenziju njihova života.

Dnevnik kao žanr obilježava proizvodnja i reprezentacija iskustva, kao i konstituiranje subjekta koji tijekom procesa tvorbe teksta istovremeno oblikuje i svoj osobni identitet, ali i svijest o kolektivnom identitetu i osjećaju pripadnosti za šire društvene skupine. Brlićevi su dnevnički zapisi toliko sažeti da je u njima teško tražiti elemente umjetničkoga književnog diskursa. Zabilješke su oblikovane poput natuknica koje je njihov autor možda jednom namjeravao proširiti i preoblikovati za javnost, no u obliku u kojem su očuvane kao da je njihov pisac ujedno i jedina njihova publika. Ipak u podtekstu tih lakonskih natuknica prepoznatljiva je svijest o kolektivnom slavenskom identitetu u nastajanju. Brlićeva opažanja o ljudima i mjestima koja je posjetio vode ga povremeno i u oblikovanje stavova i mišljenja o nekima od spomenutih pojedinaca i njihovim međusobnim odnosima. Ivana Brlić–Mažuranić primijetila je na početku izdanja dnevničkih zapisa Andrije Torquata Brlića iz revolucionarne 1848. godine: „Intimne bilješke, kao što je ovaj dnevnik, pišu se za svoju ličnu uporabu. One se mogu objelodanjivati, pa je dapače i dužnost njihovih držalaca da ih u svoje vrijeme iznesu, jer se samo iz takovih bilježaka mogu popuniti stanoviti vacuumi povijesne istine. No baš u interesu te istine treba kod čitanja i uporabe ovakvog dnevničkog materijala postupati sa velikim oprezom. Treba naime kritike o pojedinim osobama ili njihovim djelima, što ih pisac tih bilježaka čini, kao i izraze, koje kod takove kritike rabi, čitati onako, kako bismo naše vlastite privatne bilješke čitali: sa punom spoznajom da je u dnevniku sve rečeno bez prepreka t. j. za svoju porabu, često u prvom uzbudjenju, dakle odviše krupno i bezobvezatno. Prema tome se takovim mjestima ili izrazima nema pridavati ono puno značenje, koje bi imali, da su unaprijed bili za javnost odredjeni.“ (Brlić–Mažuranić 1935: 1)

U predgovoru toga ulomka Brlićevih dnevničkih zapisa priređivačica najprije želi točno odrediti čiji je on poslanik bio i utvrđuje da je putovao kao hrvatski poslanik te da ga je u Pariz uputio osobno ban Jelačić. Izravni dnevnički navodi govore kako je njegova misija bila tajna te da ni austrijski ni češki predstavnici nisu smjeli saznati tko ga je poslao na put. Ističe da je osnovna ideja vodilja putnika južnoslavenska i sveslavenska, a i sam putnik u svom dnevniku zapisuje i kako su ga ironično nazvali Panslavenom.

4.1. Dnevničke bilješke Andrije Torkvata Brlića i publicistička proza Kazimira B.

U objavljenim dopisima A. T. Brlića za hrvatske novine poslanim iz inozemstva, kao i u nekim drugim publicističkim radovima toga pisca, pojavljuje se novinarski pseudonim Kazimir B. Pseudonim je u osjetljivim političkim prilikama i uz stalno prisutnu cenzuru svega objavljivanog prikrivao identitet autora te ga tako štitio. No, istovremeno, kreirao je novi osobni identitet pisca koji je mogao, pišući o javnim poslovima i zbivanjima, izraziti i vlastiti stav, kao i stav dijela hrvatske kulturne i političke elite. Autobiografska i putopisna svjedočanstva koja je ovaj autor objavio u periodičkim publikacijama obilježena su, za razliku od Andrijinih dnevničkih bilješki, kompleksnijom sintaktičkom strukturom i izrazitijom retoričnošću.

Među objavljenim Brličevim radovima posebno mjesto imaju rasprave *Kratka uspomena godine 1848. i 1849. te Nijemština i Slavjanstvo*. Ta su dva teksta pisana u vrijeme kada je neposredno nakon smrti Stanka Vraza Brlić postao Matičin tajnik i urednik njezina časopisa *Kolo*. Kako su tekstovi u vrijeme sve žešćih političkih pritisaka u Austrijskom Carstvu mogli izazvati negodovanje vlasti, Matica nije željela preuzeti odgovornost za njihovo objavljivanje i oni nisu bila tiskana u tome časopisu. Brlić ih je objavio pod pseudonimom Kazimir B. kao zasebne brošure, no ni posebno izdanje nije bilo prihvatljivo vlastima te ga je policija zaplijenila. Obiteljska legenda koja se usmenom predajom prenosila u nekoliko generacija kazuje da je Andrija sakrio nekoliko primjeraka te ih tako sačuvao od uništenja. Primjerci su očuvani u obiteljskom arhivu te su poslužili za pripremanje pretiska u *Građi* 1948. godine. Tekstovi su obilježeni slavenskim duhom i posebno željom za boljim međusobnim poznavanjem slavenskih kultura i književnosti.

U članku *Nijemština i Slavjanstvo* pisac se zalaže za učenje srodnih slavenskih jezika koji bi mladima omogućili čitanje slavenske literature: „Naša mladež znade svoj materinski jezik. Ako ga se ona gramatično dobro nauči, pa tad uzme rusko il' poljsko il' česko narječje učiti, time će bit za godinu, dvije potpuno gotova i imat u svojoj ruci ključ k ostalim slavjanskim u svakoj struci znanstva prebogatim literaturama. Mjesto njemačkih knjižurina iz Lipska, dobivat ćemo tad djela ruska iz Moskve i Petrograda, poljska iz Krakova, Varšavě, Lavova i Poznanja, a česka iz Praga. Time će se mladež naša uzgojit posve u slavjanskom duhu, po slavjanskom jeziku i uz slavjansku znanost.“ (B. Kazimir 1948: 242)

Ta dva teksta istovremeno svjedoče i o snazi utjecaja cenzure na probir objavljenih tekstova već na samom početku Bachova apsolutizma. Posljedica takva odnosa prema tiskanim publikacijama bio je i prestanak izlaženja službenoga glasila „Slavenske lipe“ (Društva slavenske Lipe na slavenskom Jugu) *Slavenski jug* koji je uređivao Kušlan i s kojim je A. T. Brlić surađivao.

5. Poznaje li suvremena književna historiografija cjelokupni Brlićev opus?

U novije vrijeme, zahvaljujući publicističkoj djelatnosti Hrvatskog instituta za povijest – Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje iz Slavenskog Broda, objavljeno je nekoliko studija koje se bave životom i opusom Andrije Torkvata Brlića. Na prvom je mjestu *Zbornik o Andriji Torkvatu Brliću. Radovi znanstveno-stručnog skupa održanog 14. studenog 2008. u Slavenskom Brodu*, a zatim i dvije monografske studije koje se njime bave (Žurek 2008; Švoger 2012).

U arhivu obitelji Brlić nalazi se rukopisna građa u kojoj su najvažniji prijepisi *Dnevnika* Andrije Torkvata iz razdoblja od 1840. do 1850. godine. Originalne rukopise 1969. godine dr. Ivan Brlić prodao je Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Osim što su povjesničari u rukopisnim dnevnicima Andrije Torkvata tražili informacije o povijesnim događajima i kontaktima s važnim osobama onoga vremena, povremeno se nagađalo i da je taj pisac preradio ili pak namjeravao preraditi svoje dnevničke bilješke u opsežnije i sustavnije memoarske zapise. Sažete i kratke, gotovo da su služile kao podsjetnik autoru u intenzivnim razdobljima života za daljnje promišljanje i analizu.

Ivana Brlić–Mažuranić spominje obiteljsku legendu koja sugerira postojanje dosada nepoznatog rukopisa Brlićevih *Memoara*, spomenutog još 1886. godine. Književnica je pretpostavila je njezin svekar svoje dnevničke bilješke proširio u memoarsku prozu, no do danas taj tekst nije pronađen: „U obitelji Brlić u Brodu, u kojoj se čuva cijel arhiv, održala se predaja, da je jedan "sandučak" spisa Andrije Torkvata odaslan po dru Ignjatu Brliću st. negdje oko godine 1880. u Zagreb na sačuvanje jednoj od naših znanstvenih ustanova, sa odredbom, da se tek nakon 50 godina ima otvoriti. Unatoč potrazi nije bilo moguće ustanoviti koja je to ustanova, niti pronaći rečeni "sandučak". Nije li vrlo vjerojatno, da se i rečeni obradjeni "Memoiri", koji su bili u rukopisu, također nalaze u tom sandučku?“ (Brlić–Mažuranić 1934: 16–17 i 1935a: 7)

O kakvoj je vrsti rukopisnih autobiografskih zapisa riječ teško je zaključiti. Da je Andrija Torkvat imao namjeru svoje uspomene s putovanja europskim zemljama podijeliti s čitateljskom publikom i da je o tome vjerojatno govorio svojim poznanicima svjedoči i jedan novinski tekst nastao neposredno nakon njegova povratka s drugog putovanja. „Jugoslavenske novine“ donose 11. X. 1850. domaću vijest: „Jučer se je povratio u Zagreb naš nade puni domorodac g. A. T. Berlić, iz svoga puta. Kao što smo doznali, cilj bijaše njegova putovanja po Njemačkoj, Belgiji, Franceskoj i Engleskoj, da se mjestimice upozna s organizacijom sudbenom onih država, s odnošenje crkve k državi i s materijalnim napretkom. Čujemo, da je g. B. nakanio zimus opisati potanko rezultat svoga putovanja i izdati ga na svijetlo, da se narod naš upozna sa životom drugih naroda pa da ono što valja prenese u našu kuću. Zaisto krasno poduzeće, tim više, što osim Nemčićevih *Putositnicah*, koje su pisane s gledišta zabavno-artističkoga, neimamo u našoj literaturi nikakve slične knjige.“ Ta knjiga putopisa nije međutim nikad izišla. (Maixner 1950, 160–161)

Takva razmišljanja o mogućnosti postojanja memoarske ili putopisne proze iz pera autora dnevnikačkih bilježaka svjedoče o praznom mjestu u hrvatskoj književnoj povijesti. Budući da se osobni, a i kolektivni identiteti, oblikuju u kontaktu i u odnosu s Drugim i drukčijima, boravak u sredinama koje su se razlikovale od njegove matične, a istovremeno su bile bliske po nekim idejama i stavovima te tako međusobno povezivale različite dijelove starog kontinenta, djelovao je i na Brlićevu želju da nakon povratka u domovinu pozitivne aspekte kultura koje je upoznao, približi i svojim sunarodnjacima. Je li na ostvarenju te želje kasnije i intenzivnije radio ili ju je u vrijeme Bachova apsolutizma napustio, dosada poznata građa ne može nam pouzdano potvrditi.

6. Važnost dnevnikačkih i autobiografskih priča

U hrvatskoj kulturi 19. stoljeća, kao i u većini europskih zemalja, pisana je riječ imala iznimno važnu ulogu. Rukopisni dokumenti poput pisama i osobnih dnevnikačkih bilježaka, kao i sve brojniji tiskani publicistički radovi nastali u to vrijeme, činili su okvir i podlogu književne djelatnosti pojedinaca koji su svoju sferu komunikacijskog utjecaja željeli proširiti na šire društvene krugove građanstva. Pripovijedanje o sebi i vlastitom iskustvu jedna je od sastavnica oblikovanja i prezentacije osobnog i grupnog identiteta. Kod autora poput Brlića, koji su priču o vlastitom mjestu u povijesno relevantnim vremenima i događajima oblikovali u različitim iskaznim modusima – osobnom dnevniku, privatnim pismima svojim suvremenicima i publicističkim tekstovima namijenjenim

objavljivanju u različitim tipovima periodičkih publikacija – može se pratiti stilske i komunikacijske prilagodbe u skladu s očekivanom recepcijom. Različiti individualni i/ili kolektivni adresati tih tekstova i njihov različit doseg ovisno o tome radi li se o rukopisnim ili tiskanim tekstovima upućuju na specifičnost komunikacijskih dosega pojedinih skupina.

Konstrukcija osobnog identiteta u Brlićevim dnevničkim zapisima oslanja se na kratkoročno pamćenje. Bilješke su nastajale neposredno nakon samih susreta sa znamenitim ličnostima iz javnog života te autor nije trebao jače zahvaćati u vlastito pamćenje. S druge strane, memoarski zapisi poput tekstova *Kratke uspomene godine 1848 i 1849.* te *Nijemština i Slavjanstvo* uključuju potrebu za sažimanjem i sintezom uspomena na događaje u nešto dužem vremenskom razdoblju te svjesnije oblikovanje predodžbe o vlastitom mjestu i mjestu zajednice koju autor predstavlja u širem povijesnom kontekstu. No dnevničke su bilješke, ako nisu bile samo podsjetnik za pisanje budućih memoarskih zapisa, bile i oblik autorova intimnog propitivanja zbivanja u kojima je sudjelovao. Rukopisni dnevnik koji je Andrija Torkvat vodio od svoje 18. do 31. godine svjedoči o privatnim promišljanjima sudionika javnih događaja na europskoj pozornici u širem slavističkom i europskom kulturnom i diplomatskom kontekstu.

Građa

- Kazimir B., *Kratke uspomene godine 1848 i 1849. Građa za povijest književnosti hrvatske.* Knjiga 16. Antun Barac (ur.), Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1948., 13–34.
- Kazimir B., *Nijemština i Slavjanstvo. Građa za povijest književnosti hrvatske.* Knjiga 16. Antun Barac (ur.). Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1948., 235–246.
- Kolo. Članci za literaturu, umjetnost i narodni život,* . Ur.: Andria Torkvato Brlić, Knjiga VIII, Matica ilirska, Zagreb 1851.
- La Pologne : journal des Slaves confédérés, Lekhites, Tchekhs, Illyriens, Bulgaro-Serbes et Ruthéniens.* Directeur-gérant: Cyprien Robert. Publication de la Société Slave de Paris.
- Ulomci Dnevnika Andrije Torquata Brlića,* Prvi ulomak: A. T. Brlić u Slovačkom ustanku i banovu taboru (Dnevnik od 17. rujna do 1. prosinca 1848.). Priopćuje: Ivana Brlić–Mažuranić. Pretiskano iz Obzora. Zagreb, Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi II., 1935.a

Ulomci Dnevnika Andrije Torquata Brlića, Drugi ulomak: A. T. Brlić kao banov emisar u Parizu (Dnevnik od 1. prosinca 1848. do 5. svibnja 1849). Priopćuje: Ivana Brlić–Mažuranić. Pretiskano iz Obzora. Zagreb, Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi III., 1935.b

Literatura

- Mato Artuković, Dnevnik Andrije Torkvata Brlića kao povijesni izvor. *Zbornik o Andriji Torkvatu Brliću. Radovi znanstveno-stručnog skupa održanog 14. studenog 2008. u Slavanskom Brodu*. Ur. Župan, Dinko, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2012., 65–130.
- Antun Barac, Predgovor, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*. Knjiga 16, 1948., 7–12.
- Ivan Brlić, Uvod, Rudolf Maixner, Andrija Torquat Brlić, emisar bana Jelačića u Francuskoj prijevod s francuskog: Zore Milčić-Brlić, Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi IV, Zagreb 1939., 3–7.
- Ivana Brlić–Mažuranić, *Uvod k zbirci starih pisama od god. 1848. – 1852*. Iz Arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi I. Zagreb 1934.
- Rudolf Maixner, *Andrija Torquat Brlić, emisar bana Jelačića u Francuskoj*. Iz Arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi IV. Prijevod s francuskog: Zore Milčić-Brlić. Zagreb 1939.
- Rudolf Maixner, Cyprien Robert i grupa oko "Slavenskog juga", *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 19., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1950., 145–162.
- Milan Prelog, *Slavenska renesansa: 1780. – 1848.*, Ex libris, Rijeka – Zagreb 2007. [1924.]
- Vlasta Švooger, *Ideali, strast i politika : život i djelo Andrije Torkvata Brlića*. Hrvatski institut za povijest Zagreb; Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2012.
- Piotr Źurek, *Poljska i Poljaci u životu Josipa Jurja Strossmayera*. Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2008.
- Piotr Źurek, *Andrija Torkvat Brlić i Hotel Lambert*, Zbornik o Andriji Torkvatu Brliću. Radovi znanstveno-stručnog skupa održanog 14. studenog 2008. u Slavanskom Brodu. D. Źupan (ur.), Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2012., 155–168.

Sažetak

Rad poredbeno proučava stilizacije Andrije Torkvata Brlića u dnevnicima i drugim autobiografski obilježenim tekstovima. Očuvani rukopisni dnevnički zapisi Andrije Torkvata Brlića nastajali su u vremenu između 1844. i 1857. godine. Tijekom tog razdoblja, autor je proputovao niz europskih zemalja (Njemačku, Francusku, Belgiju, Englesku) i u zapisima svjedočio o susretima s diplomatima i kulturnim djelatnicima svog vremena. Među njegovim suvremenicima već je Josip Juraj Strossmayer ukazao na kulturnu i povijesnu vrijednost očuvane ostavštine. Ivana Brlić Mažuranić priredila je za tisak dio rukopisne građe 1934. i 1935. godine, a dio je do danas ostao neobjavljen.

Autori koji su rukopisnu ostavštinu Andrije Torkvata Brlića koristili kao arhivsku građu i tragali u zapisima za izvještajima o stvarnim povijesnim događajima i ličnostima, isticali su njihov lakonski karakter. U svojim je dnevnicima Brlić izdvajao samo ključna zbivanja, a zapise je ponekad oblikovao u kraticama kako bi mu poslužili kao podsjetnik za oblikovanje cjelovitog većeg memoarskog teksta. Rukopisne su bilješke najčešće oblikovane radi pamćenja određene skupine podataka za koje zapisivač smatra da su bitni. Stoga su zapisi najčešće određeni autorovim izborom jer se odluka o relevantnosti pojedinih događaja donosi u trenutku zapisivanja. Autobiografska i putopisna svjedočanstva koja je Brlić objavio u periodičkim publikacijama, ponekad i pod pseudonimom Kazimir B., obilježena su kompleksnijom sintaktičkom strukturom i izrazitijom retoričnošću. Usporedbom privatno obilježenog dnevničkog diskursa s javno usmjerenim memoarskim i publicističkim zapisima nastoji se izdvojiti tekstualne sastavnice koje upućuju na povijesnu relevantnost opisanih događaja za oblikovanje i preoblikovanje identiteta zajednice kojoj je autor pripadao.

Memories and Annotations – Autobiographical Narrative Discourse by Andria Torkvat Brlich

(Summary)

Diaries and other autobiographic texts by the Croatian publicist, diplomat and political activist Andria Torkvat Brlich (1826–1868) are comparatively analysed in the paper. Preserved handwritten diary entries by Andrija Torkvat Brlich were made in the period between 1844 and 1857. During this time, Brlich travelled through several European countries (Germany, France, Belgium, and

England) and witnessed in his notes about meetings with diplomats, poets, writers and other important historical figures. The memories and annotations from his diary are contextually situated in the Croatian, Slavic and European historical and cultural background and their reception in literary history and historiography is observed during the century after his death. Josip Juraj Strossmayer was the first among his contemporaries that pointed out the cultural and historical value of his preserved legacy. His daughter in law Ivana Brlič Mažuranić prepared to print some of his private letters and published parts of his diary manuscripts in the years 1934 and 1935, but a part of Brlich's diary has remained unpublished until today.

The authors, who used the Brlich's manuscript legacy as archival material and searched in records for reports of actual historical events and personalities, emphasized their laconic character. In his diaries, Brlich distinguished only key events, and his annotations contain abbreviations shaped to serve as a reminder for a planned larger memoir. Diary entries were most often designed to memorize a certain set of data that their writer considered essential. Therefore, the records are usually determined by the author's choice because the decision on the relevance of certain events is made at the time of writing. Brlich's autobiographical and travel testimonies published in Croatian and French periodicals, sometimes under the pseudonym Kazimir B., are characterized by a more complex syntactic structure and more pronounced rhetoric. By comparing private-labelled diary discourse with publicly directed memoirs, in the paper is observed the making and remaking of personal and collective identities expressed in the Brlich's prose writing.

Keywords: Andria Torkvat Brlich, diary, identity, autobiographical discourse, memory.